

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

בס"ד שעור מורה מורינו הרב יהודה גנס שליט"א פרשת אחרי, שבת הגדול ע"ד:

הערות בדיני ליל הסדר

הנה סידרו הקדמונים¹ סימנים לסדר, ויש שנהגו אף לאמרם, (ובספר יסוד ושורש העבודה כתב שע"פ תורת הסוד יש באמירתם תיקון גדול), ובאתי להעיר מעט בכמה פרטי דינים בכל פרט בסדר, וזה החלי בעזרת צורי וגואלי:

[א] **קדש** – יש לדון אם קידוש ביום טוב הוא מן התורה או מדרבנן, ונפקא מינה לכמה דינים. [א]. לגבי גודל הכוס, להכרעת המשנה ברורה² שבדינים דאורייתא יש לקחת כוס בנפח ג' ביצים של ימינו וכדינים דרבנן די בנפח של ביצה ומחצה, ב. האם נער בן י"ג שלא בדקנו אם הגדיל יכול להוציא את הגדול בקידוש. ג. מה לכוון, האם לצאת ידי מצוה מן התורה או מצוה מדרבנן].

[ב] והנה במ"ב כתב שקידוש ביו"ט הוא מדרבנן, ומקור דבריו הוא ממה שכתב המגן אברהם בשם המגיד משנה שקידוש ביו"ט אינו אלא מדרבנן³.

[ג] אולם בפרי מגדים ובמנחת חינוך⁴ העירו שבשיטה מקובצת בשם הריטב"א נראה שנקט להיפך שקידוש ביו"ט הוא מן התורה.

[ד] ובמנחת חינוך ובקובץ שיעורים⁵ כתבו שהדבר תלוי במחלוקת הראשונים האם דין שביתת בהמתו ביו"ט היא מן התורה, דגם שם נאמר בתורה רק על שבת, ומ"מ י"א שכל דבר שנאמר על שבת ילפי' מיניה גם ליו"ט⁶, אא"כ גילתה התורה להדיא שאין הכוונה על יו"ט.

[ה] אמנם מדברי המג"א והמ"ב מבואר שלא תלו את נידונים אלו זה בזה, שהרי לגבי שביתת בהמתו הביאו את ב' את הדיעות, וכאן סתמו וכתבו שקידוש ביו"ט הוא מדרבנן, ואולי ס"ל דרק לגבי איסורים ילפי' יו"ט משבת⁷, ולא לענין מצוות בקו"ע⁸.

[ו] **ורחץ** - נהגו כל ישראל ליטול ידיהם קודם הכרפס.

והנה כידוע נחלקו הראשונים⁹ האם גזירת חכמים ליטול ידיהם לדבר שטיבולו במשקה נאמרה בזה"ז שבלא"ה כולנו טמאים, או שגזרו אעפ"כ [כדי שיהיו זהירים בשמירת ידיהם לתרומה], ולדעת הסוברים שבוזה"ז אין חובה ליטול, מה שנהגו ליטול בליל הסדר הוא מכלל השינויים שאנו עושים לעורר את התינוקות¹⁰.

[ז] ואמנם יש להעיר בזה, דלכאור' כל השינויים שעושים שייכים למהות הסדר, [כגון עקירת השלחן קודם הסעודה להראות שבלילה זה יש לספר ביציאת מצרים קודם הסעודה, ב' טיבולים להראות חירות וכדומה], ומה ענין הנטילה ללילה זה.

ושמא יש לבאר שמראים אנו שזכינו לטהרה בלילה זה, ולכן אנו מקפידים על טהרה יתירה מעבר למנהגנו בכל השנה.

[ח] ובטור התבאר שדעתו היא שיש ליטול מדינא כל השנה, ומאידך נקט שיש ליטול לכרפס פחות מכזית.

¹ י"א רש"י חיברם, ויש שטענו שהדבר חובר ע"י רבי שמואל מפלייז"א מבעלי התוספות.

² סימן רע"א סי"ג בה"ל ד"ה של רביעית, ובסימן תפ"ו ס"ק א'.

³ בביאור דבריו כתבו האחרונים שלא מצינו חובת קידשו מן התורה רק לגבי שבת כמש"כ "זכור את יום השבת לקדשו",

ואין למדים קל מחמור להחמיר עליו.

⁴ מצוה ל"א אות ט"ז.

⁵ ביצה פ"ק אות י"א.

⁶ או דיו"ט יקרי שבת, או משום ההיקש משבת ליו"ט, [עיין יומא פא:].

⁷ אולי משום ההיקש "תשבתו שבתכם" שנאמר לגבי איסורים.

⁸ ואמנם לגבי דין הכנה דילפי' לה מ"והיה ביום השישי והכיננו.. " מצינו ששוה יוט לשבת, וכדאיתא ריש ביצה, ולכאור' הוא דמי קצת למצות בקו"ע, ועיין

⁹ ועיין בטור שנחלק בזה עם המהר"ם מרוטנבורג, שלמהר"ם אין חובה ליטול בזה"ז, ולטור יש חובה.

¹⁰ ועיין שעה"צ סימן תע"ג ס"ק ס"ט.

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

וכידוע הח"ח במהדורה הראשונה של המ"ב כתב שעל פחות מכזית א"צ ליטול ידיו לדבר שטיבולו במשקה [דהלא אף בפת לדעת הרבה פוסקים א"צ ליטול ידים על פחות מכזית] ושוב חזר בו במהדורה שניה בשולי הגליון מכח דברי הטור כאן.

ט] והנה גם מדברי הרוקח מבואר שיש להחמיר בנט"י לדבר שטיבולו במשקה יותר מאשר בפת, שבפת כתב שאין חובה ליטול ידים על פחות מכביצה, ובדבר שטיבולו במשקה כתב שישנה חובה ליטול אף בפחות מזה, וצ"ב בטעם הדבר.

י] ושמא י"ל, דהלא גם בזמן שנהגו בטומאה וטהרה לא היתה פת חולין נטמאת כלל מחמת היד, אלא שהנהיגו ליטול שום סרך תרומה, ולכן י"א שלא הנהיגו רק על אכילה חשובה של כזית או על שיעור כביצה המקבל טומאה מן התורה, משא"כ בדבר שטיבולו במשקה שאף בחולין נטמא האוכל עצמו החמירו יותר.

[יא] **כרפס** - הנה מנהגנו ע"פ הטור שיש לאכול פחות מכזית, כדי לא להיכנס לספק חיוב ברכה אחרונה.

[דהנה נחלקו הראשונים האם המרור טעון ברכת בורא פרי האדמה, וברכת הכרפס פוטרותו, שלפי זה אין לברך עתה בורא נפשות, או שהמרור נידון כדברים הבאים מחמת הסעודה והוא אינו טעון ברכה, שלפי זה היה לנו ברכה אחרונה על הכרפס, ועל כן טוב לצאת מספק ולאכול פחות מכזית].

ויש להעיר שכדי לצאת מספק כדאי לאכול שיעור שהוא בודאי פחות מכזית, שאף שלחומר רגילים להחמיר בשיעור כזית גדול, כאן אדרבה יש להחמיר בשיעור הכזית הקטן.

[יב] והנה בלוח א"י כתב שאין ליטול רק סלרי, שמאחר שאין רגילים לאכול חי ברכתו שהכל, ועל כן יטול ירק אחר עימו ויפטרנו בברכת האדמה¹¹.

ואמנם צ"ב בזמננו שהדרך לאכול בסלט, האם נחשב משום כך שדרכו לאכול חי, או שמכיון שבפ"ע אין הדרך לאכול עדין בפ"ע ברכתו שהכל, וצ"ב בזה¹².

[יג] **יחץ** - הנה מה שחוצים את המצה הוא לקיים דין "לחם עוני", ומה דרכו של עני בפרוסה, ולכאורה לא היה צורך להביא שלימה ולחצותה, אלא היה אפשר להביא מראש ב' חצאים¹³, ומה שהנהיגו להביא שלימה ולחצותה משום שמעשה החציה מורה על הנהגת העני שפורס הלחם ושומר חציו לאח"כ¹⁴.

אולם נראה שמי שאין לו שלש מצות שלימות, ישים מראש באמצע מצה שאינה שלימה ויבצע ממנה, דבודאי אין הקפדה על שלימות האמצעית כהקפדה על העליונה והאמצעית הנצרכות להיות שלימות לקיום דין לחם משנה. בדין לחם עוני.

[יד] עוד יש להעיר בדין לחם עוני מש"כ הגר"מ פיינשטיין דמאחר שהמצוה לכתחילה לאכול מהמצה הפרוסה שעליה נאמרה ההגדה, ובעבר היו אופים מצות גדולות מאוד [וכמש"כ ברמ"א שכל מצה נעשתה משליש עשרון, שלפי זה גודלה היה כמעט פי עשר מהמצות שלנו], וכיום שהנהיגו לעשות מצות דקות מאוד שאין באפשרות כל המסובים לאכול מהמצה שבקערה, ראוי אם אפשר שיהיו ג' מצות לפני כמה מהמסובים, והם יחלקו ליושבים לידם¹⁵.

[טו] **מגיד** - הנה במנחת חינוך תמה דהלא בכל לילה ישנה מצוה להזכיר יציאת מצרים, ובמה התיחד ליל הסדר.

¹¹ צ"ב מנלן שהאוכל ירק שדרכו לאכול חי עם זה שדרכו לאכול מבושל, נפטר השני בברכת הראשון, אמנם אם אכלם יחד בודאי טפל הסלרי לירק שהוא הרוב.

¹² ולכאורה הדבר תלוי במל' הפוסקים שהביא השעה"צ אם דבר שדרכו לאכול חי בחומץ, ואכלו בלא חומץ, האם ברכתו שהכל או האדמה, וה"ה לדין.

¹³ וברא"ש (פסחים פרק י' סימן ל') הביא את דעת הסוברים שדי בב' מצות לליל הסדר, והביא שהם דייקו כן מלשון המשנה הביאו לפניו מצה, שמשנע שרק אחת הביאו לפניו, ומבואר לשיטה זו שמנהגם היה להביא מראש שלימה ופרוסה.

¹⁴ כן נראה מדברי הפמ"ג

¹⁵ ומאמרו"ר שליט"א שמעתי להנהיג להניח על השלחן קערה עם שברי מצות ממנה יקבלו כל המסובים. [חזן מקצת מצה מהעליונה והאמצעית שנהגו לתת להם].

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

ובפשטות ביאור הדברים הוא שלסיפור לא די בהזכרה בעלמא, וצריך אריכות יותר, ולהזכרה די בכל הזכרה כל דהו, אולם במג"ח שם הסתפק בזה, וצידד שאפשר שעיקר המצוה היא לספר לאחר, אולם הנמצא לבדו באמת יוצא יד"ח בהזכרה כבכל לילה. [ותירוצו צ"ב קצת, שלכאור' א"כ רק בעה"ב מקיים מצוה זו, ולא שאר בני הבית, וצ"ל שכל המשתתף בסיפור יוצא ידי חובתו].

ובשם הגר"ח מבריסק ידוע שהוכיח מהרמב"ם שיש ג' דברים בסיפור לעיכובא: א] מתחיל בגנות ומסיים בשבח. ב] הזכרת טעמי המצוות. ג] דרך שאילה ותשובה. ועכ"פ נראה פשוט, שאף שלענין מצוה דנו האחרונים אם מי שאכל כזית מקיים עוד מצוה באכילת כזית נוסף, אולם בסיפור בודאי כל המאריך לספר מקיים המצוה דאורייתא ביתר הידור.

טז] **רחצה** - הנה בגמרא נאמר שאף שהאדם נטל כבר לטיבול ראשון חוזר ונוטל שוב, משום שמסתמא הסיח דעתו משמירת ידיו בשעת אמירת ההלל וההגדה. וכתב בבה"ל שלפי"ז מי שידע ששמר ידיו בנקיות יטול ידיו¹⁶ בלא ברכה, וכתב שטוב יותר שיטמא ידיו כדי שיוכל לברך.

וכונתו שיגע בנעליו או בגופו במקום המכוסה. ויש לעיין דבסימן קס"ד הכריע שהנוגע בנעליו וכדומה באמצע הסעודה לא יחזור לברך כשנטול אם לא עשה צרכיו, יעו"ש. וצ"ל שכאן שבלא"ה יש צדדים נוספים שחייב ליטול¹⁷ לא חיישין כולי האי, ואם נגע בנעליו וכדומה בודאי יכול לברך.

יז] **מוציא מצוה** - הנה בשלחן ערוך כתב לאכול ב' כזיתים לאחר הברכות, ובבה"ל תמה דהיכן מצינו חובה לאכול ב' כזיתים, וכתב לבאר דמכיון שנחלקו הראשונים האם ברכת המוציא חוזרת על השלימה ועל אכילת מצוה על הפרוסה או להיפך, לכן לצאת מספק אוכלים כזית בין מן השלימה בין מן הפרוסה לצאת ידי הכל.

ונראה ברור שאין הכוונה שמכונים לצאת ידי המצוה רק בכזית אחד או מן העליונה או מן האמצעית, אלא דלכתחילה ראוי שכל ברכה תתייחד על מצוה אחרת [שאינן עושים מצוות חבילות חבילות], אולם בודאי המצוה מתקימת בהכל. [שאל"כ היה בא טעם מצוה דרשות ומבטל טעם מצוה דחובה¹⁸].

יח] ושמעתי מאאמור"ר שכל זה לבעה"ב, אולם שאר המסובים שבלא"ה אינם אוכלים מהמצות שעל הקערה, לגבם לא שייך ספק זה כלל, ודי להם בכזית¹⁹.

יט] עוד שמעתי ממנו דאף שלגבי עיקר המצוה מחמירים אנו לקחת כזית גדול²⁰, אולם לגבי מש"כ השו"ע לקחת ב' זיתים שאינו אלא חומרא, די בב' כזיתים קטנים, וא"כ כל שאכל כזית גדול יצא גם ידי דינא דשו"ע לקחת ב' כזיתים.

כ] **מרור** - הנה בחזון איש כתב שאף שיוצאים בחסה שתחילתה מתוקה וסופה מרה, אין יוצאים בה אלא כשהיא מרה, דהלא טעם מרור בעינין וליכא.

ואמנם מנהג העולם להקל בזה, וצ"ל בישוב מנהגם שאין דין "טעם מר" אלא "טעם מרור", דהיינו טעמת טעם הירק הנקרא מרור המזכיר השעבוד. ומ"מ יש המדקדקים לאכול עוד כזית מהחריין לצאת ידי דעת החזון איש.

¹⁶ ליטול שוב צריך בכל אופן, משום דלסוברים דבזה"ז אין חובה ליטול ידיו לדבר שטיבולו במשקה יוצא א"כ שנטל לא לכונת טהרה, יעו"ש.

¹⁷ שלא נטל לכונת טהרה, וכנ"ל.

¹⁸ שגם במין במינו שייך לומר אתי טעם רשות וכו', עיין זבחים עח.

¹⁹ אולי יש מקום להצריך מעט יותר מכזית שעליו תחול ברכת המוציא כלפיהם, ועל השאר ברכת על אכילת מצוה.

²⁰ דהנה כמה ספיקות יש בדיון הכזית: א] האם שיעורו כנפח חצי ביצה או כשליש או פחות (עיין סימן תפ"ו ובמג"א ומ"ב שם). ב] אם נתקטנו היום לחצי ממה שהיה פעם, (עיין מ"ב שם ובבה"ל סימן רע"א), והכרעת המ"ב להחמיר בדינים דאורייתא ולהקל בדינים דרבנן. ג] אם מצרפים האוירים (עיין מ"ב שם ס"ק ג'), ומאידיך במש"כ בסימן ר"י ס"ק א').

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

כא [כורך - הנה מה שתיקנו לאכול כורך הוא לצאת ידי חובת דעת הלל הסובר שמצות הפסח לאכלו בכריכה עם המצה והמרור, ובזה"ז שרק המצה דאו' יש לאכל לכו"ע בפני עצמה, כדי שלא יבוא טעם מרור דרבנן ויבטלה, ואח"כ לחכמים יש לאכול המרור בפנ"ע, כדי שלא יבוא טעם מצה דרשות ויבטלו, ולהלל יש לאכלם יחד, ולכן אוכלים מרור בפנ"ע וכורך בפנ"ע, לצאת ידי דעת הכל.

והנה ידוע בשם הנצי"ב שאמר שכל מצה שאוכל האדם בלילה זו מקיים בו את מצות עשה דמצה [דכזית הוא השיעור המינימלי, אבל כל שאוכל מרחיב המצוה], ויל"ע לדבריו מדוע לחכמים יש צורך לאכול את המרור בפנ"ע, דלאחר שיש כאן קיום מצוה לכאו' שוב אינו מצה דרשות ומדוע תבטל את טעם המרור, וצ"ב.

כב [שלחן עורך - לגבי שלחן עורך יש להזכיר את מש"כ הרמ"א²¹ שיזהר לא לאכול יותר מדי, כדי שלא יבוא לאכול את האפיקומן אכילה גסה.

[שאף שהאפיקומן נאכל על השובע, מ"מ אין הכוונה שצריך לאכול כשכבר שבע, אלא שגמר השביעה תהיה על ידו, וכמבואר ברמב"ם].

כג [ויש שנהגו לאכול ביצים בסעודה²², ועיין במ"ב²³ דלרמ"א בכל ביצים נהגו, ולהגר"א המנהג הוא דוקא לאכול את המצה שעל הקערה זכר לחגיגה.

[ויש לעיין להגר"א דלפי"ז לכאו' כשחל ער"פ בשבת אין טעם לאכול את הביצה, דלגבי הבאת הביצה נהגו גם אז משום לא פלוג, אולם לגבי מנהג אכילתה לכאו' אין זה שייך, ועיין].

כד [צפון - לאפיקומן כתבו הפוסקים שאם יכול יאכל ב' זיתים [זכר לפסח ולחגיגה הנאכלת עימו], וכתב המ"ב דבאפיקומן שהוא מדרבנן אפשר²⁴ לקחת זית קטן [כנפח חצי ביצה או אפי' שלישי של ימינו], ועכ"פ כשאוכל כזית גדול בודאי אכל כב' זיתים קטנים, וכנ"ל.

כה [כורך - יש להזכיר את מה שכתבו הפוסקים לשטוף את הכוסות קודם ברהמ"ז, משום שמצוי שפירורי מצות נופלים לתוכם.

[כז] ויש לדון אם כל המסובים יאחזו הכוס בידם או רק המזמן, דבסי' קפ"ב²⁵ כתב הרמ"א שע"פ הקבלה המברך על הכוס ביחידות לא יאחז הכוס בידו, ולכאורה ה"נ כאן.

אולם נראה דשם הטעם לחוש לסוכרים דביחיד אין לברך על הכוס, יעוי"ש, אולם כאן שלכו"ע אף ביחיד מצוה לברך על הכוס משום מצות ארבע כוסות יש ליטול הכוס ביד, וכמדומה כן הוא המנהג.

כז [הלל - הנה לגבי אמירת ההלל בביהכ"נ [במקומות שנהגו לאמרן] כתב השלחן ערוך²⁶ שיש לאמרו בנעימה, ובטעם הדבר ביארו האחרונים שהלל של ליל הסדר שלמדו את חובת אמירתו מהפסוק "השיר יהי לכם בליל התקדש חג" מצותו לשיר את ההלל ולא רק לקרותו, ונראה לפי"ז דה"ה וכ"ש²⁷ בהלל שבבית שיש לאמרו בנעימה.

ויה"ר שנוצה לערוך את הסדר ככל חוקותיו ומשפטיו עם עבודת הלב כראוי ויהיו דבריו ומעשינו רצויים לפני אדון כל.

²¹ סימן תע"ו ס"א.

²² עיין סימן תע"ו סעיף ב' ברמ"א.

²³ שם ס"ק י"א.

²⁴ אמנם לגבי אכל בלא הסיבה חשש בסימן תע"ז ס"ק ד' לשיטת רש"י והרשב"ם הסוברים דאת עיקר המצוה מדאו' יוצאים באפיקומן.

²⁵ סעיף ב'.

²⁶ סימן תפ"ז סעיף ד'.

²⁷ דהלל שבביהכ"נ הוא מנהג להוציא את מי שאינו יודע, וכמש"כ הראשונים, והלל בביתו הוא חוב גמור מעיקר הדין.